

УДК: 378.12

О. В. Рогозіна,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Бердянський державний педагогічний університет)
zaviduvach@rambler.ru

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ САМООСВІТИ І САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація

У статті розглядаються основні підходи до організації науково-дослідницької діяльності в закладах освіти. Розкрито особливості організації навчально-дослідницької діяльності учнів та студентів, визначено принципи побудови навчально-виховного процесу в навчальному закладі засобами дослідницької технології, сучасне поняття “науково-дослідницька діяльність”, яка поєднує в собі два взаємозалежних елементи. Зазначено роль науково-дослідницької діяльності як компонента самоосвіти та саморозвитку особистості.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, організація, особистість, самоосвіта, педагог.

Summary

The article deals with the main approaches to the organization of research activities in educational institutions. The main features of organization of teaching and research activity of students and students are revealed, types of presentation of research results are determined.

Key words: research activity, organization, personality, self-education, pedagogue.

Постановка проблеми. Традиційна система освіти має забезпечувати формування в дітей та молоді цілісної наукової картини світу, сучасного світогляду, здібностей і навичок самостійного наукового пізнання; розвиток творчих здібностей, підтримку обдарованих дітей та молоді, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості [2].

У сучасній педагогіці склалося кілька точок зору на розуміння сутності науково-дослідницької діяльності. Визначаючи поняття діяльності, його розглядають як “створення, визначення і виявлення суб'єкта”. Прийнято вважати, що діяльність характеризується насамперед такими особливостями: 1) спільна діяльність суб'єктів; 2) взаємодія суб'єкта з об'єктом, тобто вона є предметною, змістовною; 3) завжди творча й самостійна [1].

Безумовно, дослідницька діяльність для учнів не може бути абстрактною. Вони мають добре усвідомлювати суть проблеми, інакше хід пошуку рішення не матиме сенсу, навіть якщо вчитель організує все методично правильно. Педагог має не вести учня “за руку”, а лише допомагати як досвідченіша людина в пошуках відповідей на запитання, які ставить нам життя або які ми самі. Учитель, який активно займається науково-дослідницькою діяльністю, шукає рішення разом із учнем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, забезпечити ефективно формування особистості, яка мислить творчо, може сама здійснювати діяльність дослідницького характеру, входить до системи проблемно-розвивального типу навчання. В. Андреев, І. Зязюн, Н. Кічук, І. Лернер, О. Матюшкін, М. Махмутов підкреслюють, переваги саме такої

діяльності тих, хто навчається, у прискоренні їх розумового розвитку.

Про необхідність формування умінь самостійного оперування методами дослідження зазначає Н. Амеліна. Вона наголошує на тому, що науково-дослідницька діяльність – це пізнавальна активність учнівської молоді, яка характеризується свідомим застосуванням методів наукового дослідження на всіх ланках навчальної праці.

У наукових працях (М. Анцибор, О. Матюшкіна, В. Миколаєва) підкреслюється, що зазначені форми організації проблемного навчання співвідносяться з навчально-дослідницькою та науково-дослідницькою діяльностями. О. Матюшкін стверджує можливість переходу проблемного навчання в наукове дослідження, яке виступає в ролі однієї з найвищих форм самоосвіти [1]. Аналіз стану дослідницької діяльності свідчить про те, що в її організації є ще багато невикористаних резервів підвищення ефективності науково-дослідницької діяльності (НДД). Розвиток НДД у навчальних закладах створив умови для всебічного залучення учнівської молоді до наукових досліджень – важливого фактора розвитку самоосвіти і самореалізації особистості.

Метою статті є розкриття особливостей організації науково-дослідницької діяльності як компонента самоосвіти й самореалізації особистості.

Виклад основного матеріалу. Одним із сучасних напрямків творчої моделі навчання є науково-дослідницька діяльність учнів або студентів. Її суть полягає у тому, що в рамках форм освітньої роботи учні та студенти виконують дослідницькі проекти в різних галузях природничих, технічних, гуманітарних та суспільних наук.

У найзагальнішому випадку під науково-дослідницькою роботою учнів або студентів варто розуміти систему навчальної та позанавчальної діяльності теоретичного і прикладного напрямків у галузі науки, яка за формою та змістом відповідає творчому рівню навчальних досягнень. У такому розумінні науково-дослідницька робота є найвищою формою прояву творчого рівня навчальних досягнень учнів.

Технологію навчання як дослідження можна обрати провідною для конкретного навчального закладу. На етапі планування, тісно узгодивши зміст навчального предмета і мету його вивчення за навчальними роками, педагоги повинні розробити комплекс дослідницьких завдань, підпорядкованих гарантованому досягненню результатів. Тому в процесі реалізації дослідницької програми слід здійснювати постійний контроль поточних результатів, вносити вчасно корективи, що ведуть до більш упевненого досягнення поставленої мети.

Наприкінці навчального року слід оцінити здобуті результати й розробити програму навчальних досліджень за предметами навчання на наступний навчальний рік. Найважливішою умовою побудови навчального процесу є постійна й послідовна орієнтація на чітко визначену мету. Основа ж її – оперативний зворотний зв'язок, що повинен пронизувати весь навчально-виховний процес. Якщо дослідницька технологія обирається основною для вивчення визначеного предмета або в роботі окремого педагога, то всі подані вище операції повинні здійснюватися з урахуванням цієї специфіки.

Взаємопов'язане усвідомлення й узагальнення всіх накопичених попередньо напрацювань з використання дослідницьких методів у навчанні створює передумови для трансформування досвіду, що склався, в науково-дослідницьку діяльність тих, хто навчається. Є всі підстави стверджувати, що використання дослідницьких завдань здатне забезпечити освіченість, розвиток і вихованість учнів або студентів відповідно до вимог, запропонованих сучасним рівнем розвитку науково-технічного і соціального прогресу до особистості, здатної й підготовленої до активного, позитивно-творчого осмислення світу і готової до перетворювальної діяльності.

Навчання як дослідження – суб'єктивне відкриття тим, хто навчається, нових знань на основі індивідуальної актуалізації попередньо засвоєних ним же знань і вмій та введення їх до особистісного пізнавального простору. Організацію навчально-виховного процесу на основі наукової дослідницької роботи ми подаємо як забезпечення освітньої підготовки в умовах систематизованих (за періодами навчання і за навчальними предметами) навчальних досліджень з урахуванням їх впливу на виховання учнів або студентів і цілеспрямоване формування аналітичних здібностей, спостережливості, пам'яті, уваги, гнучкості мислення, багатства уявлень, працьовитості, волі, здатності до зосередженої й відповідальної праці відповідно до їх особистісних якостей.

Дослідницька практика повинна відповідати науковим методам пізнання, розширювати зміст їхньої освіти й удосконалювати підготовку до майбутньої діяльності. Запорука успіхів науково-дослідницької діяльності учнів або студентів залежить від майстерності й творчого потенціалу педагога. Важливо не відпрацювати шлях у своїй педагогічній діяльності та чітко зафіксувати його, а постійно розширювати й переосмислювати власні напрацювання, інакше педагог почне втрачати інтерес до дослідницької діяльності. Внутрішня мотивація та інтерес до проблеми дослідження в педагога – основа успіху дослідницької діяльності тих, кого навчають.

Сучасна освіта, крім надання знань, має прищепити молодій людині здатність самостійно засвоювати знання, знаходити потрібну інформацію з різних джерел і творчо осмислювати її. Тобто, освіта покликана навчити особистість критично й творчо мислити, використовувати здобуті знання як у професійній, так і в суспільній діяльності. У цьому контексті має змінитись і підхід до виховної роботи, яку треба будувати на основі шанобливого ставлення до особистості, на визнанні та реальному дотриманні прав людини в усіх сферах її діяльності й, насамперед, у процесі навчання, яке має базуватися на позитивному заохоченні, а не на покаранні та примусі [2]. Саме тому процес навчання, виховання та розвитку всебічно розвиненої особистості сьогодні розглядають як єдиний педагогічний процес.

Закономірною й обов'язковою умовою в цьому контексті є випереджувальний розвиток освіти. Це логічно випливає з того, що вбачається пріоритетною у формуванні людського капіталу як рушійної сили розбудови суспільства. Загально визнана істина: які ідеї, зміст і

морально-етичні норми сповідує та реалізує сьогодні освіта, таким буде суспільство в недалекому майбутньому. Загалом, йдеться про те, що оновлена освіта покликана формувати не лише носія певних знань, а й усебічно розвинену особистість, здатну використовувати здобуті знання для конкурентоспроможної діяльності в будь-якій сфері суспільного життя, тобто для інноваційного розвитку суспільства.

Суспільна потреба спонукає сучасні заклади освіти, її вчителів, науковців та викладачів до пошуку нових педагогічних ідей і технологій, поширення й запровадження передового педагогічного досвіду. Треба зазначити, що сьогодні під новим у педагогіці варто розуміти не лише ідеї, методи, технології, які ще не використовували, а й увесь комплекс елементів, у тому числі окремі елементи навчально-виховного процесу, котрі мають у собі прогресивні засади, дають змогу ефективніше вирішувати комплексне завдання розвитку й саморозвитку творчої особистості. У сучасних умовах для майбутнього висококваліфікованого фахівця особливу цінність набувають такі соціальні та особистісно значущі якості, як готовність до рішучих, цілеспрямованих дій; загострене почуття нового та передового; прагнення до самовдосконалення і творчого пошуку, до підвищення ефективності та якості праці, використання новітніх інформаційних технологій. Для того, щоб поліпшити стан підготовки фахівців, необхідно інтенсифікувати навчальний процес, посилити його привабливість і результативність не тільки щодо кінцевої мети, але й в усіх формах і методах навчання. Прищеплення учням та студентам нетрадиційних і складних умінь та навичок вимагає повного перегляду системи навчання та підготовки майбутніх фахівців, що має торкнутися усіх сторін навчально-виховного процесу закладу освіти.

Аналіз досвіду навчальних закладів України дозволяє зробити висновок, що така система має бути побудована з урахуванням таких принципів:

- залучення учнів, вихованців та студентів до НДД має бути неперервним процесом, починаючи з першого і закінчуючи останнім днем навчання;
- система НДД у закладі освіти має включати як творчу, так і науково-дослідницьку роботу;
- тематика досліджень повинна збігатися з науковою тематикою навчального предмета, школи, кафедри, лабораторії, учителів, керівників гуртків або викладачів закладу освіти;
- планування НДД у закладі освіти повинно мати комплексний характер, що передбачає залучення всіх підрозділів навчального закладу, взаємозв'язок і взаємодоповнення всіх форм організації НДД;
- система організації НДР має включати такі ефективні форми, які б дозволяли здійснювати об'єктивний відбір обдарованої учнівської та студентської молоді і сприяти її розвитку;
- ефективна організація НДД має передбачати систему стимулювання учнів, студентів і викладачів, які беруть активну участь у її проведенні.

Звичайно, запропонована система принципів організації НДД не є вичерпною і потребує доповнення, проте вона може виконувати як

концептуальну, так і регулятивну функцію в процесі побудови структури організації наукової творчості в навчальному закладі.

Дослідницька активність є загальноновизнаним механізмом саморозвитку і самовдосконалення особистості та робить її, з одного боку, творчою особистістю, з іншого – активним співучасником розвитку суспільства. Дослідницька активність стимулює темпи та рівень розвитку мозку людини, яка безперервно та інтенсивно розвивається в процесі засвоєння, пошуку та вироблення нової інформації. Доречно відмітити й те, що повсякденна праця як засіб існування стає творчою для багатьох людей завдяки дослідницько-пошуковому характерові. Саме тому дослідницькі нахили, проявившись в одній сфері діяльності, починають переносити і на інші життєві ситуації. У цьому контексті сучасна людина має бути не тільки готовою до виконання конкретних соціальних функцій і рольових обов'язків, а й уміти підняти рівень свого професіоналізму до творчого функціонування, забезпечити їй бажану самореалізацію. Завдання, які висувуються сучасним виробництвом і практикою, настільки складні, що їхнє розв'язання часто вимагає творчого пошуку, дослідницьких навичок. У зв'язку з цим сучасна людина має володіти необхідним обсягом фундаментальних і спеціальних знань, певними навичками творчого вирішення практичних питань, умінням використовувати у своїй роботі все те нове, що з'являється в науці та практиці, постійно вдосконалювати власну кваліфікацію, швидко адаптуватися до умов виробництва. Усі ці якості необхідно виховувати ще в загальноосвітній школі і формувати їх, залучаючи учнів до активної участі в науково-дослідницькій діяльності.

Сучасне поняття “науково-дослідницька діяльність” поєднує в собі два взаємозалежних елементи:

- навчання елементам дослідницької роботи, прищеплення навичок цієї діяльності;
- власні наукові дослідження, проведені учнями або студентами під керівництвом учителів, керівників гуртків або професорсько-викладацького складу.

Науково-дослідницька діяльність виконується за спеціальною програмою в обов'язковому порядку кожним під керівництвом наукового керівника. Основним завданням НДД є розвиток у студентів та учнів навичок самостійної теоретичної та експериментальної роботи, ознайомлення з реальними умовами праці в лабораторії, науковому колективі. У процесі виконання навчальних досліджень діти навчаються використовувати прилади й обладнання, самостійно проводити експерименти, застосовувати знання під час розв'язання конкретних наукових завдань.

Методика постановки та проведення НДД визначається специфікою навчального закладу, його науковим і матеріально-технічним потенціалом, традиціями. Для проведення НДД учні та студенти повинні мати робоче місце в кабінеті або лабораторії, необхідні прилади й матеріали; на них поширюються правила трудової дисципліни й розпорядку дня лабораторій та інших підрозділів. Тема роботи й обсяг завдання визначаються індивідуально. Навчальні заклади, які включають

до свого плану НДД, попередньо розробляють тематику досліджень, забезпечують науковими керівниками, навчальним персоналом, готують методичну документацію, рекомендації з вивчення спеціальної літератури.

До основного складу керівників НДД входять учителі або викладачі, які активно займаються науковою працею, а також наукові співробітники, інженери й аспіранти. Завершується НДД оформленням звіту, у якому викладають результати своєї наукової діяльності і представляють його для захисту перед спеціальною комісією.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. У такому контексті навчально-виховний процес доцільно будувати так, щоб процес навчання органічно опирався на безпосередній досвід та інтерес учнів і студентів: “навчання відбувалося природно, створювалися такі умови і такі дії тих, кого навчають, завдяки яким вони не зможуть не навчитися. Розум у них буде зосереджений не на навчанні чи зубрінні. Він буде спрямований на виконання того, чого вимагає ситуація, оскільки навчання є результатом. Водночас методом педагога стане створення умов, що сприятимуть самоосвітній активності або навчанню і створюватимуть таку взаємодію, завдяки якій навчання стане результатом цієї активності” [2]. Основні характеристики дослідницького навчання порівняно з традиційним визначені зміною позиції учнів та студентів у навчальному процесі, її ініціативним, суб'єктивним характером, які, своєю чергою, визначають орієнтири та умови пошукової навчальної діяльності.

Таким чином, на наукових керівників дослідницьких робіт лягає велика відповідальність за вдосконалення загальних і спеціальних знань тих, кого навчають, розвиток творчої думки, оволодіння навичками наукового дослідження, а також за їхню моральність. Від цього залежить, хто буде займатися науково-дослідницькою діяльністю в майбутньому, хто буде формувати наступні покоління наукової зміни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рогозіна О.В. Теоретичні основи навчально-дослідницької діяльності у підготовці вчителя технологій / О.В. Рогозіна – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, ЛТД”, 2008. – 202 с.
2. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність / В. В. Химинець. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 360 с.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2017